

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет
Інститут філології та соціальних комунікацій
Кафедра української та зарубіжної літератури і порівняльного
літературознавства

**Співи землі:
біологія та екологія в літературі та
культурі**

*Матеріали
Міжнародної наукової конференції*

Бердянськ-2022 рік

УДК 821.161.2:371.315 (043.2)

Редакційна колегія:

Новик О.П., доктор філологічних наук, професор кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства, Бердянський державний педагогічний університет; **Харлан О.Д.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства, Бердянський державний педагогічний університет

*Друкується за рішенням вченої ради
факультету філології та соціальних комунікацій
Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 1 від 12.08.2022 р.)*

С 43 «Співи землі: біологія та екологія в літературі та культурі»: матеріали міжнародної наукової конференції (22–23.09.2022 р.) / [ред.кол.О. П. Новик, О.Д. Харлан]. Бердянськ : БДПУ., 2022. 297 с.

У збірнику вміщено матеріали доповідей і повідомлень міжнародної наукової конференції, що відбулася на базі факультету філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету. Конференцію було присвячено питанням екології та біології в культурі, літературознавстві, проблематика доповідей спирається на потреби наукового літературознавства та практики викладання літератури у контексті екокрітики.

Матеріали збірки можуть бути використані вчителями та студентами-філологами, викладачами, аспірантами, а також усіма, хто цікавиться сучасними проблемами дослідження літератури.

УДК 821.161.2:371.315 (043.2)

За зміст статей і правильність цитування відповідальність несуть автори

© Бердянський державний педагогічний університет, 2022

© Автори статей, 2022

ЗМІСТ

Астапова В.А.	ФЛОРА І ФАУНА ПОТТЕРІАНИ: КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ТА ЇХНІ ФУНКЦІЇ У ТВОРАХ	10
Белімова Т.В.	РОСЛИННИЙ ОРНАМЕНТ У РОМАНІ ДЖОАН ГАРРІС «ОЖИНОВЕ ВИНО»	14
Богдан В.В., Полуляхов А.	THE ROLE OF HEREDITY IN THE FORMATION OF A PERSON'S CHARACTER (BASED ON WILKIE COLLINS' NOVEL <i>NO NAME</i>)	18
Боговін О.В.	THE PRE-RAPHAELITE HERBARIUM: SEMANTICS AND FUNCTIONS	21
Бондарева О.Є.	СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ДРАМА ПРО ВІЙНУ: «КОТЯЧІ» СЮЖЕТИ І НОВА ПОЕТИКА	23
Борзенко О.І.	«ПОЕЗІЯ ЗЕМЛІ» ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ	27
Будний В.В.	НАРАТОРИ-ТВАРИНИ ТА ЇХНІ ОПОВІДІ: ФОРМИ ВИКЛАДУ, ОДИВНЕНІ ПЕРСПЕКТИВИ І ФІЛОСОФІЯ ІНАКШОСТІ	31
Варецька С.О.	«РАВЛИК ЦЕ ПРОГРЕС» - ПОЛІТИЧНА ПРОГРАМА ГҮОНТЕРА ГРАССА (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «ЗІ ЩОДЕННИКА РАВЛИКА»)	35
Вєльчєва К.О.	LOCUS AMOENUS В АРСЕНАЛІ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО МИТЦЯ: ПОЕМА «THE PARLEMENT OF THE THRE AGES»	39
Вещикова О. С.	СОБАЧЕ СЕРЦЕ VS КОТЯЧИЙ МОЗОК: НАРАТИВНА ПЕРСПЕКТИВА У ТВОРАХ КАРЕЛА ЧАПЕКА	42
Гагара Т.В.	ФІЗІОЛОГІЯ VS ФАТАЛІЗМ У РОМАНІ «ДОКИ СВІТЛО НЕ	

Вещикова О. С.,
кандидат філологічних наук,
Запорізький державний медичний університет

СОБАЧЕ СЕРЦЕ VS КОТЯЧИЙ МОЗОК: НАРАТИВНА ПЕРСПЕКТИВА У ТВОРАХ КАРЕЛА ЧАПЕКА

Для модерної прози початку ХХ століття, до якої належить творчість видатного чеського письменника Карела Чапека (1890–1938), характерна увага до психологізму, нюансів психічного життя людини і форми твору. Це зумовило пошук нових форм, а також переосмислення наративних технік, зокрема концепції наратора і наративної перспективи. Наративна перспектива (або, за Ж. Женеттом, фокалізація) – це спосіб регулювання інформації, який виникає з вибору деякої «обмежувальної» точки зору.

Як зазначає О. Ткачук, «модерний наратив представляє читачу не тільки вчинки героя, його думки, а і спосіб мовлення. Тобто не стільки передає висловлення героя (це було і в нарації попередніх літературних напрямів), скільки спосіб мислення, відчуття героя, що виражається в мовленні» [1, 21]. У цьому контексті цікавим і прогресивним для свого часу є оповідання-мініатюра Карела Чапека «З погляду кішки» (1919).

Слід зазначити, що гомодієгетична оповідь від імені тварини є новою наративною формою, активно впроваджуваною письменниками кінця ХІХ – початку ХХ століття. Сюди належить «Розповідь собаки» Марка Твена, «Флаш» Вірджинії Вулф. Відомий також роман японського письменника Нацуме Сосекі «Ваш покірний слуга кіт» (1905); кіт, який живе в будинку вчителя англійської мови, наділений дещо старомодною, ученою, чемною манерою оповіді, яку перейняв від хазяїна.

Своєрідність наративної організації мініатюри «З погляду кішки» полягає в тому, що це повноцінний «аніمالістичний» наратив, оскільки самостійний, функційно самодостатній і не вплетений у мовленнєві дії іншої оповідної інстанції (людини). Крім того, цей наратив – так званий «неприродний», оскільки його основні параметри – час, простір, персонажі і те, у який

спосіб це представлено в оповіді – фізично, логічно, мнемонічно або психологічно неможливі або неправдоподібні [2].

Власне, те, що наратор – кішка, читачеві стає відомо виключно з назви, тобто від автора. Оповідач присутній у дії як персонаж, але розповідає не про себе, а про людину. У самому тексті наративне «Я» жодного разу не окреслює свою суб'єктність, проте всіляко підкреслює власну вищість над людиною, з якою (а не в якій) живе. Наратор наділений усіма психічними процесами і станами, властивими людині: свідомістю, мисленням, пам'яттю, уявою. Так, наратор (кішка) має емоції й одразу констатує, що не боїться своєї людини. Події виражаються в теперішньому часі та недоконаному вигляді, тобто не закінченими, а відбуваються на наших очах. Оповідь кішки – не про щось, а про когось – а саме про її (!) людину. І для цієї людини використовуються явно некомпліментарні епітети: вона некрасива, тому що без шерсті; сильна, але тому, що всеїдна і багато жере; має мало слини і змушена вмиватися водою; грубо нявкає; жалюгідний дурень; незрозуміло, чому вона є господарем (може, щось незвичайне зжерла); прислуговує кішці (прибирає, годує, за потреби відчиняє двері) [3]. Отже, виходячи з точки зору наратора у цьому творі, кішка – вище досконале несентиментальне створіння, незалежне, що не має сердечних почуттів до господаря і наділене гострим розумом.

Обрана наративна перспектива мініатюри «З погляду кішки» (внутрішня фокалізація) передбачає характеристику людини – господаря кішки, отже, імпліцитний автор з іронією характеризує самого себе як слугу кішки, а також описує свій рід занять – письменництво (дряпає гострим чорним кігтикком по білих аркушах). У найзнаменитішому романі Карела Чапека «Війна з саламандрами» (1935) також присутня характеристика людини, але не однієї, а всього людства, і саме через зіставлення з тваринами – саламандрами.

Щоб так заглибитися у внутрішній світ тварини, автор мав бути дуже добре обізнаним із поведінкою домашніх улюбленців. І це не дивно, адже Карел Чапек практично все життя мав у своїй оселі і собак, і кішок. Розповідям про домашніх тварин він приділив значну частину свого творчого доробку. Відомі численні оповідання і казки Чапека про тварин: «Велика котяча

казка», «Собача казка» (зі збірки «Дев'ять казок»), «Мінда, або про собаківництво», «Ірис», «Бен, Біжу, Блекі й Бібі», «Дашенька, або Житіє щеняти», «Як фотографувати цуценя», «Казки для Дашеньки, щоб сиділа сумирно» (8 казок), «Виставка собак», «Ще про собак і кішок» (8 оповідань) зі збірки «Були в мене собака й кішка».

Усі ці оповідання практично автобіографічні, оскільки Чапек від першої особи описує свій багатий досвід володіння і розведення собак і кішок. Отже, наративна перспектива – погляд письменника на власних домашніх улюбленців. Назва всієї збірки «Були в мене собака й кішка» дуже вузько визначає тематику творів, а також назви окремих оповідань. Гомодієгетичний наратор слідує за назвами, не відступає від центральної теми: домашні тварини, собака і кішка в нашому житті, конкретно в його житті. Він заснований на власному досвіді вирощування домашніх тварин, з власного методу виховання, від його особистих стосунків з тваринами. Це не лише про життя, звички та схильності собак і котів, які він спостерігав як автор, але також про веселощі та радощі, які він мав і переживав як заводчик своїх тварин. З того, як автор з гумором, ніжністю і любов'ю описує цуценят, собачок, кошенят і котиків, читач дізнається про самого Чапека як добру і гуманну людину, отже, наративна перспектива частково спрямована і на характеристику наратора. З його роздумів проступає його любов до тварин, а також віра в їхню незамінну роль у житті людини, незважаючи на весь дискомфорт і неприємності, яких вони можуть ненавмисно завдати. Можна сказати, що анімалістика Карела Чапека належить до сентиментальної.

Що ж стосується характеристики самих тварин – собак і котів, то помітно, що Чапек чітко розрізняє їхні відмінності в поведінці і ставленні до господаря. Більше творів присвячено собакам (фокстер'єру Ірис, ердельтер'єру Мінді та їхнім цуценяткам тощо), з чого може скластися враження, що наратор надає їм перевагу перед кішками. Особливо це помітно в казках для Дашеньки (в інших перекладах – Дарочки) – цуценяти, якому автор розповідає казки, за відсутності власних дітей.

Точку зору наратора на специфічні риси в характері собак і котів добре видно на прикладі оповідання «Материнство» (1928).

Воно поділене на 2 нерівномірні частини, частина «Кішка» більша за обсягом, бо, як виявляється, вона і більше уваги приділяє своєму потомству. Вагітна кішка – відповідальна, примхлива і розбірлива у виборі місця для народження кошенят, розумна, «вчена» і досвідчена, оскільки приносить кошенят двічі на рік, гармонійна у ролі матері, втілення материнського фанатизму (доти, доки не завагітніє вчергове). Собака ж – «бідося», тупенька, не знала, як так вийшло, що черево величезне і важке, з дурнуватим і розгубленим виразом, не здійснювала жодних приготувань до пологів, «не вміла рахувати» цуценят [3].

Але найпоказовішим для демонстрації наративної перспективи «собака vs кіт» є реалістичне оповідання, що так і називається – «Пес і кішка» (1932). Висновки, зроблені в оповіданні, – результат пильних спостережень першоособового наратора за домашніми улюбленцями. Твір побудовано на бінарних опозиціях, протиставленні поведінки собак поведінці кішок, глибокому розумінні зоопсихології: пес – добродушний, товариський і комунікабельний, кішка, навпаки, – егоїстична, самодостатня суб'єктивістка; псу властивий гумор, кішці – іронія. Кішка така ж загадкова, як тварина; собака наївний і простий, як людина. Кіт трохи естет. Собака як звичайна людина [3]. Порівнюючи з людьми, наратор знову іронізує над «вищістю» людини у світі природи.

Дружба між котом і собакою можлива тільки в казках, як-от у добре відомому українському глядачеві анімаційному фільмі «Як песик і кошеня мили підлогу» (у титрах вказано, що фільм створено за мотивами казки Карела Чапека, хоча насправді авторство цієї казки належить його братові Йозефу).

Висновки наратора щодо «собачого серця» і «котячого розуму» в численних творах Карела Чапека можна б було назвати стереотипними, якби вони не базувалися на багаторічному досвіді особистих спостережень автора. Анімалістика Чапека є ареною роздумів про світ природи, тварин і місце людини в ньому.

Література

1. Ткачук О. Наративна перспектива та дистанція в модерністичному дискурсі кінця XIX – початку XX століття. *Слово і Час*. 2003. № 11. С. 17–24.
2. *A Poetics Of Unnatural Narrative* / Eds. J. Alber, H.S. Nielsen, B. Richardson. Columbus: Ohio State University Press, 2013. 234 p.
3. Čapek K. Měl jsem psa a kočku. Praha: E-kniha, 2018. [online]. URL: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/34/55/22/mel_jsem_psa_a_kocku.pdf. (10.08.2022).